

Skiftið millum framgóma- og afturgóma- framburð av g og k í forljóði í føroyskum

Hvat kann hetta skifti siga okkum
um hin føroyska sjálvljóðavøksturin?

Eftir Ulf Zachariasen.

1.

Skiftið millum framgómaframburð (palatalframburð) og afturgómaframburð (velarframburð) av g og k¹⁾ undan sjálvljóði, haruppií tvíljóði, í forljóði í føroyskum sýnir ymist at vísa seg óregluligt, tá samanborið verður við hitt forna málið og við grannamálini.

Menn rokna yvirhøvur við, at fornnorrønt (stytt fn.) hevði framburðarmun á, um hesi hjáljóð stóðu framman fyri baktunguljóði (u, ú, o, ó, ø, a, á og au) ella fortunguljóði (i, í, e, é, æ, γ, ý, ø, æ, ei og ey)²⁾. Framman fyri baktunguljóði hevur

¹⁾ Her er eisini meint við *sk*. Tað verður ikki skilað serstakliga til í greinini. *s*+framgóma-*k* er reint framgóma-blástursljóð, átøkt t. d. *sh* í enskum: shy, ship, she o. s.fr.

²⁾ Tað er ikki sørt fyri, at ivi kann vera um ljóðvirðið hjá sumnum av hesum ljóðum í fornmálinum. Í elstu handritunum verða *i* og *u* í herðingarveikari staving mangan skrivað *e* og *o*, so tað er ilt at siga við fullvissu, hvussu ljóðskipanin hevur verið vorðin. Í nýføroyskum hava vit í herðingarsterkari staving skifti millum langt *i*, *y* > *i*, *e*, *ø*, *u* og *o* øðrumegin (sipa, byrur, vera, føra, vora, koma; teprir, vitja, miklir, tysja — her er tó øðrvísi í Suðuroyarmáli) og stutt, meira opið ljóð hinumegin (inn, dyrnar, bestur, uppi, hollur; fjøll — viðv. *ø* er øðrvísi í

framburðurin verið nakað sum t. d. í føroyskum gulur, kona, skarpur, t. e. at framleiðingarstaðurin í hinum gamla málinum hevur verið hin sami sum í føroyskum — í hesum sambandi verður ikki lag lagt í *g-k+j+baktunguljóð* í fornmálinum, í slíkum førum hevur *j* sín serliga uppruna. — Framman fyri fortunguljóði hevur framburðurin verið uppgómakendur, tó ikki meira enn at t. d. gera og gata stuðlast (allitterera) og helst ikki so nógv sum í íslenskum í dag (palataliseraður). Í norskum verður, eins og í føroyskum, vøksturin tann, at hin meira uppgómakendi framburðurin sum frá líður yvirhøvur verður til framgómaframburð av ymsum slag — í føroyskum vanliga affrikatljóð, í norskum vanliga spirantisk ljóð.

Eins og í íslenskum fær hin seinna gongdin í norskum sjálv-ljóðavøkstri onga ávirkan á hesa flyting av framleiðingarstaðnum frameftir. Øðrvísi tykist vera vordíð í føroyskum. Føroyskt hevur framgómaframburð av *g* og *k* framman fyri *i*, *y*, *e* og *ey* (<fn. *au*), afturgómaframburð undan *u*, *ú*, *o* (viðhvørt <fn. *ø*), *ó*, *í*, *ý*, *ø* (<fn. *æ* og viðhvørt *ø*), *æ* (<fn. *é* og *æ*), *a*, *ei* og *oy* (<fn. *ey*):

	fn.	før.
<i>i</i>	uppg.	framg.
<i>í</i>	»	afturg.
<i>e</i>	»	framg.
<i>é</i>	»	afturg.
<i>æ</i>	»	»
<i>y</i>	»	framg.
<i>ý</i>	»	afturg.
<i>ø</i>	»	()

Suðuroyarmáli). Herðingarveik *i* og *u* samsvara her við stutt *i* og *u* í herðingarsterkari staving. Nýíslenskt hevur ikki gøðskumun á longum og stuttum *i*, *y* > *i*, *e*, *ø*, *u* og *o* í herðingarsterkari staving, og eingin munur er á *i-u* í herðingarsterkari og í herðingarveikari staving. Um vit í ljóðskipanini fyri fornmálið ikki gera mun á *i-u* í herðingarsterkari og *i-u* í herðingarveikari staving, verður neyðugt at rokna við vissum gøðskumuni á longum *í-ú* og stuttum *i-u*.

æ	»	før. ø	afturg.
u	afturg.		»
ú	»		»
o	»		»
ó	»		»
ø	»	før. o og ø	»
a	»		»
ei	uppg.		»
ey	»	før. oy	»
au	afturg.	før. ey	framg.

Henda skrá sýnir vinstrumegin, hvussu býtið millum afturgómaframburð og uppgómakendan framburð av *g-k* framman fyri sjálvljóði í forljóði verður hildið at hava verið í fornmálinum, til samanburðar er høgrumegin víst á hitt samsvarandi býtið millum afturgómaframburð og framgómaframburð í føroyskum.

Tað skal verða viðmerkt, at vís dømi úr fornmálinum um *g-k* framman fyri *é* ikki eru funnin, og sambandið *g+ú* tykist hvørki at vera til í fornmálinum ella í føroyskum, men ivi er neyvan um, at um slík sambond høvdu verið, høvdu tey haft pláss í skránni sum tilskilað.

At býtið millum afturgómaframburð og uppgómakendan framburð av *g-k* í fornnorrønum hevur verið soleiðis, sum omanfyristandandi skrá, halda menn seg m. a. síggja av íslenskum og norskum í dag. Til norskt er at siga, at bygdamálini enn ikki eru kannað til fullnaðar, men einki røkist har fyri nøkrum, sum kann broyta skoðanina.

Tað eigur at verða viðmerkt, at minni dentur kann verða lagdur á býtið millum afturgóma- og ikki-afturgómaframburð av *g-k* í norskum og íslenskum í dag, tá býtið millum afturgómaframburð og meira uppgómakendan framburð av hesum ljóðum í fornmálinum verður kannað. Vísast kann m. a. til Fyrstu Málfrøðiritgerðina, sum ikki ger serskiltan mun á her, tað kann sostatt vera ivi, um nakað veruligt mark hevur verið millum *g-k* framman fyri fortunguljóðum og framman fyri

baktunguljóðum, tá tað ongan týdning hevði í ljóðskipanini, t. e. ikki var fonemiskt, og tá tað sum nevnt ikki gjørdi vart við seg í skaldskapinum. Eftir hesum er kanska beinast at rokna við líðandi smábroyting av *g-k*-framburðinum frá reinum afturgómaframburði (framman fyri *a-á-q*) til uppgómakendan framburð (framman fyri *i-í-y-ý*). Fyri fyrst, og so leingi annað ikki er vanliga viðurkent, verður tó her hildið fast um hina gomlu uppfatanina, at mark hevur verið í forn-málinum millum afturgómaframburð av *g-k* framman fyri baktunguljóðum og uppgómakendan framburð framman fyri fortunguljóðum, so sum víst í omanfyristandandi skrá.

Bera vit eftir skránni fornnorrønt saman við føroyskt, síggja vit, at ikki so lítið er hent her:

samsvar	fn. uppg. — før. afturg.	fn. afturg. — før. framg.
<i>i</i>	<i>í</i>	<i>au</i> (før. <i>ey</i>)
<i>e</i>	<i>é</i>	} (før. <i>æ</i>)
<i>y</i>	<i>æ</i>	
<i>u</i>	<i>y</i>	
<i>ú</i>	<i>œ</i> (før. <i>ø</i>)	
<i>o</i>	<i>ei</i>	
<i>ó</i>	<i>ey</i> (før. <i>oy</i>)	
<i>q</i> (før. <i>o</i> og <i>ø</i>)		
<i>a</i>		

(*ø*)

Í helvtini av førunum samsvarar føroyskt við fornnorrønt (afturgómaframburður — afturgómaframburður, framgómaframburður — uppgómakendur framburður), men í summum førum hava vit í føroyskum afturgómaframburð, har hitt gamla málið hevði uppgómakendan framburð, t. e. framman fyri *í, é, æ, ý, œ, ei* og *ey*, í einstøkum føri framgómaframburð fyri fornan afturgómaframburð: *au*.

HÆGSTAD (1917) setur undir viðgerðini av gongdini hjá hinum forna *ei* í føroyskum fram ta hugsan, at móguleikin fyri broyting frá meira uppgómakendum framburði av *g-k* til reinan afturgómaframburð, sum verið hevur einaferð, má verða settur til tíðina *áðrenn* »g og k framfor vanleg palatal vokal fekk ein uttale, som skilde seg *k j e n n e l e g* ut fraa velar g og k«. Henda hugsan kann ikki prógvast, men eftir øllum líkindum er hon bein, og hon verður nýtt sum støði undir fylgjandi roynd at greiða fløkjuna. Ein fylgja av hesi hugsan er, at móguleikin fyri broyting hin vegin av g og *k eisini* má verða settur til tíðina *áðrenn* »g og k framfor vanleg palatal vokal fekk ein uttale, som skilde seg *k j e n n e l e g* ut fraa velar g og k«. Summar av teimum stóru sjálvljóðabroytingunum í føroyskum mugu sostatt verða mettar at vera farnar fram *áðrenn* hesa tíð, og helst *eisini áðrenn* g og *k* framman fyri fortunguljóði hava fingið reinan uppgómaframburð, sum er hin vanligi íslendski framburðurin í dag, og sum má ætlast at vera millumstig millum hin forna uppgómakenda og reinan framgómaframburð, sum norskt og føroyskt hava í dag.

Á henda hátt ber til at skilja hitt føroyska frávikið frá forn-málinum í framburðinum av g og k framman fyri fornum *ei* og *au* (>fær. *ey*). Til tess at skilja hitt føroyska frávikið í framburðinum framman fyri fornum *i-y*, *æ* og *æ* ber til at hugsa sær, at frávikið kemst av heilum ella lutvísimum ljóðligum samanfalli av hesum sjálvljóðum við onnur sjálvljóð, sum *eisini* eru broytt, men onkursvegna hava varðveitt fornan framburð frammanfyri — hesin ljóðavøxstur má, um vit framvegis halda okkum til áðurnevndu hugsan, *eisini* vera hendur *áðrenn* g og k framman fyri vanligum fortunguljóði fingi ein framburð, sum fonemiskt hevur verið øðrvísi enn afturgómaframburður av *g-k*.

Eftir broytingarslagnum verða sjálvljóðabroytingarnar býttar í triggjar bólkar:

a) Sjálvljóðið broytist, *g-k* laga seg eftir broytingini: *ei; au>ey*. Dømi: geil, keipur, skeið; geyl, keypa, skeyti.

b) *ø>ø* og *ið* hvussu er summar av hinum stóru tvíljóð-

ingunum. *g* og *k* hava framvegis bert uppgómakendan framburð framman fyri fortunguljóði, sjálvljóðabroytingarnar føra við sær nýggja stevnu, har *g* og *k* ikki bert halda sínum gamla afturgómaframburði, men *ota henda framburð* inn á ljóðasambond, sum nú verður samanfall við, t. e. forn sambond: *g* ella *k* + fortunguljóð. Dømi: *gøta* — *gøla*; *kúra*, *skúm* — *gýta*, *kína*, *skíði*¹⁾; *garður*, *skapa* — *gæsutur*, *kæra*.

c) Sjálvljóðabroytingar, sum føra við sær ljóðasamanföll, men har *g* og *k* ikki laga seg eftir hesum ljóðasamanføllum: *gestur* — *gæs*, *ketta* — *kæra*, *skelsandur* — *skapa* o. o.

2.

Lesarin man hava lagt til merkis, at hitt forna *ø* (runding av *e* ella *i*-umljóð av *o*) er sett í () í føroyska partinum av skránni. Hetta ljóð hevur ógvuliga veika støðu í nútíðarføroyskum, vanliga fer tað upp í e-bólkin (dømi: *svevur*, *kemur*, í *erva*), møguliga kroyst av gongdini *q > ø*; tað skal verða lagt afturat, at eisini hitt forna *æ* hendingaferð kann vera fyri avrunding, helst seint í tíðini, annars høvdu vit væntað form við *æ*. Dømi: *epa*. Í sambandi við *g* ella *k* er hitt forna *ø* mær kunnugt bert til í orðunum *kjøra*, *kjørbreyt* og *kjorligur*, sum eg hugsi eiga at verða skilt sum ávirkan frá sagnorðiformum av sama orði við uppgómakendum framburði (før.: framgómaframburði): *kjósa*, *keys*. Hjáformarnir *kjørubreyt* (ofta skrivast *tj-*) og *kjorbreyt* kunnu metast at stava frá eini tíð, tá fyrri liður í hesum báðum samansetingum ikki longur hevur verið skiltur og settur í samband við sagnorðið *kjósa*, sum ikki er nakað serliga vanligt orð í nútíðarføroyskum heldur.

Við at hyggja eftir hjá JACOBSEN og MATRAS (1961) síggja vit ikki so fá onnur orð við *g*, *k* ella *sk + jø*. Hesi orð kunnu verða býtt í tveir høvuðsbólkar:

I) u-brótingarformar og formar, ávirkaðir av teimum, við hvørt er eisini møguleiki fyri ávirkan frá u-umljóðsformum: *gjøgn-* og *gjøgnum(-)*; *gjøldum* og *gjøldur*, ið kunnu verða

¹⁾ Sí 4.

skiltir sum merkingarbroyting av orðinum gjald, hv.; gjørð(-).

Orðið gera er ógvuliga trupult, greiðast man vera at skilja avleiðingarformarnar við gj-: hjáorðini gjølla og gjølliga og samansetingar gjøll-, gjør- sum fyri ein part ávirkaðar av u-brotnum formum: gjørdu(-), fyri ein part eru teir u-umljóðsformar, ávirkaðir av formum við -e-: gerð, gera o. ø.

kjæk(u)r, kjæk(r)utur → kjækra; kjølur, kjøl-; kjøt(-).

skjældur; skjøn í sambandinum til skjens, sama orð sum íslendskt skjøn, hv., helst ein gamal wa-stovnur; skjørur.

II) Upprunaligir *e*-formar, í føroyskum rundaðir til ø, her er kanska eisini møguleiki fyri ávirkan frá u-umljóðsformum:

gjøðin, ið kann verða sett í samband við hit forna geð, hv., í merkingum sum »ídni, fýsni« o. tíl.; gjøldkúgv, gjøldneyt; gjørði; gjøt og gjøtlast hava uttan iva samband við fn. get, hv.

kjørald, kjørild.

skjølkaður, skjølkur; skjøtta.

Hesir rundaðu *e*-farmar bera boð um eina tíð í føroyskum málvøkstri, tá *e* í summum bygdarmálum hevði lyndi til at verða til ø. Vit hava í dag ógvuliga lítil verunliga vitan um hesa runding, men kunnu bert siga, at hon hevur verið til í Sandoyar- og Skúvoyarmáli heilt upp at okkara tíð. Tað eigur at verða nevnt her, at tað ber á, at hitt forna *æ* verður fyri somu runding. Dømi: Føroyar, føroyingar, føroyskur; førilús.

Sum bólk fyri seg kunnu vit taka teir orðaformar, sum ikki fáa verið uppi í I) og II)::

III) Fyrst kunnu verða nevnd skjølka og skjølkutur, sum ætlandi eru ljóðorð. Síðani er at nevna navnorðið skjølp, ið hevur hjáformin skjúlp; tað er helst eitt tøkuerð og er sostatt nakað fyri seg og sleppur ikki upp í part her.

Síðsta orðið hjá JACOBSEN og MATRAS (1962), ið talan kann vera um at draga fram í hesum sambandi, er navnorðið gjør, ið helst eigur at verða stavsett gjøðr. LOCKWOOD (1961) skjýtur upp at seta orðið í samband við hitt forna gjóðr, k. Um broytingina *ó > ø* skrivar hann: »The umlaut in Faroese is unexplained; it occurs sporadically in other words«.

Öll dæmini í I), II) og III) verða sostatt ekki hildin at vera fornar samansettingar *k-g+ø*, men ymist annað, stundum hevði kanska verið beinast at skrivað t fyri k; tey hava sína serligu søgu og hava tí ikki longur áhuga fyri ta í petti 1. a), b) og c) umrøddu skipan av tilfarinum.

3.

Málini fyri sunnan, Hetlandsmálið og Orknoyggjamálið, eru her ógreið.

Orknoyggjamálið hevur vanliga uppgómaframburð framman fyri fortunguljóði, men dømi eru eisini um uppgómaframburð framman fyri baktunguljóðum (fn. garðr, ganga o. o.), sbr. MARWICK (1929).

Viðvíkjandi Hetlandsmálinum nevnr HÆGSTAD (1901) dømi um uppgómaframburð av g og k framman fyri fn. *i* og *e*, umframt uppgómaframburð av fn. *gj* (gjarna) og vísir annars til JAKOBSEN (1897).

JAKOBSEN (1897) skrivar, at uppgóma- og afturgómaframburður av g og k (»navnlig almindeligt på NØ«) í herðingarsterkari staving verða nýttir hvør um annan framman fyri fn. *e*, *ei*, (hetta tvíljóðið rennur í Hetlandsmálinum saman í eitt ljóð) og *i*, »samt et af y, ý fremgået ø. . .«. — Um uppgómaframburð av g og k framman fyri fn. *ø* skrivar hann einki. Av lýsingarorðinum fn. kær prentar hann bert ein framburð, afturgómaframburð. Men bókin er minni enn so fullfíggað, hann skrivar sjálvur í fororðinum um hana: »Hvad jeg har tilstræbt er først og fremmest at give en almindelig karakteristik af det i nyshetlandsk bevarede norrøne ordforråd uden noget forsøg på tilnærmelsesvis at udtømme mine samlinger«, og við at hyggja eftir í hini stóru Hetlandsorðabókini hjá honum, JAKOBSEN (1921), finnur tú einstøk dømi um skiftandi framburð av g og k framman fyri fn. *æ*, t. d. køf, v., og enntá eisini fn. *ø*, t. d. køs, s. (eins og norskt — og móttvegis føroyskum og íslenskum — hevur hetlenskt ikki vanliga gongdina *ø* > samsvarandi fortunguljóð, men undantøk eru, t. d. køs, gøða). — Kortini eru viðurskiftini í hetlenskum ikki

greið, sum nevnt er orðið kær einasta skrásetta dømið í hetlenskum um *g* ella *k* framman fyri *fn. æ*, um fleiri dømi høvdu verið, hevði kanska betur borið til at slútað sær okkurt meira víst av tí. Hetlenskt hevur m. a. ljóðvøksturin *fn. a* > fortunguljóð av ymsum slag, JAKOBSEN (1897), *fn. í* verður ofta til tvíljóð, har fyrri liðurin er mestsum sami sum fortunguljóðið runnið av *a*, ss., í hesum báðum førum fáa vit afturgómaframburð av *g* og *k* frammanfyri; harumframt eru í Hetlandsmálinum dømi um uppgómaframburð av *g* og *k* framman fyri fornum og nýggjari baktunguljóði, t. d. *kju(d)*, JAKOBSEN (1921), og gjomet, ss.

Viðurskiftini í hetlenskum eru fløkt. Øll sjálvljóðskipanin er borin av óvissu, bygdarmálini eru ymiss, málið varð ikki skrásett fyrr enn tað var deytt sum talumál. Aftur at tí kemur, at tað er trupult at siga, hvørja ávirkan skotskt og enskt hava haft á ljóðskipanina. Tíverri doyði Jakob Jakobsen, áðrenn hann hevði skrivað inngangin til Hetlandsorðabókina. Verunlig roynd at greiða fløkjuna, at stilla upp eina hetlenska ljóðskipan, har stórir dentur verður lagdur á mál-søgu, bygdarmál og fremmanda ávirkan, og har støðugur samanburður verður gjørdur við norðurlensk grannamál, er ikki gjørd enn, og fyrr enn hon er av man tað vera ov hættiligt at bera føroyskt saman við hetlenskt, hvat gondini hjá *g* og *k* í føroyskum viðvíkir.

4.

Viðvíkjandi *i-í* og *y-ý* í føroyskum hugsi eg mær, at gongdin hevur verið tann, at í teim stuttu ljóðunum hevur *i* vunnið, í teim longu *y*, t. e. at *i* hevur vunnið á *y* og *y* á *í*, so at *i* og *y* eru runnin saman í *i* og *í* og *y* í *ý*. Eisini hugsi eg mær, at hesin ljóðvøkstur hevur verið av, áðrenn tvíljóðingin av *i-ý* tók seg upp.

Vanliga verða *i* og *y* borin fram [ói], framman fyri gomlum longum hjáljóðum og ávísum hjáljóðaflokkum [ó(í)]¹⁾.

¹⁾ Ljóðskriftin í greinini er — við einstøkum undantøkum, sum ikki

Men norðarlaga á Eysturoynni hefur uppat okkara tíð verið til ein framburður av hesum ljóðum, sum gevur eitt og annað at hugsa um, nevniliga [Yi] og [Y(i)]; í dag man hin fyrri vera heldur sjáldsamur — sjálvur veit eg meg ikki við vissu hava hoyrt hann —, men HAMMERSHAIMB (1891) nevnr hann sum hin vanligi. Hin seinni, tann framman fyri gomlum longum hjáljóðum og ávísum hjáljóðaflokkum, er vanligur í dag, t. d. lýsingarorðið ríflutur, her hava teir har norðuri framburðin [Y], meðan føroyskt annars hefur [ò]. Tað liggur nær fyri at hugsa sær, at tann framburður, sum hefur verið til norðalaga á Eysturoynni, og sum fyri ein part er til enn, ikki er nakar nývøkstur í málinum, men tvørturímóti gamalt máltekin, og at ljóðgongdin fram at [ói] og [ò(i)] er nývøkstur, sum enn ikki hefur vunnið sær fastan fót allastaðni. Tvíljóðingin av *i-y* er tí skili helst farin fram á tann hátt, at fyrst fáa vit tvíljóðið [Yi], seinni — óvist nær og hví — verður fyrri liður at samsvarandi baktunguljóði [ò], men hetta verður, sum ætlað, ikki gjøgnumført um allar oyggjarnar.

Av og á finna vit í vanligum føroyskum, t. e. ikki bert norðanfyri, einstøk orð ella einstakar orðaformar, sum kunnu styðja hesa hugsan, t. d. staðarnavnið Kúrberg, sum vit skriva tað, ið altíð verður borið fram við [Y], og sum illa fær verið annað enn fn. kúrberg, ella tátíðarformin tímdi av sagnorðinum tíma, hesin tátíðarformur verður mangan borin fram við [Y]. Men ymist kann tó verða sagt ímóti hesum.

5.

Um allar Føroyar renna fn. *é* og *æ* saman. Líkindi eru til, at tað er *æ*, sum hefur vunnið á *é*.

Í Suðuroynni renna fn. *é-æ* og fn. *e* saman í ljóðskipanini mótvegis hinum pørtunum av oyggjunum, har fn. *e* er fyri seg, og fn. *é-æ* renna saman við fn. *a*. Í Suðuroyarmáli er tó tann munur á teimum upprunaliga ymissu ljóðunum, at *g* og

hefur sloppist undan — eftir inngangi Jørgen Rischels hjá JAKOBSEN og MATRAS (1961). Um ljóðskrift yvirhøvur sí t. d. HJELMSLEV (1954).

k hava framgómaframburð framman fyri fn. *e* og afturgómaframburð framman fyri fn. *æ*. Dømi: gerð, ker, sker ctr. gætur, kæti, gæta o. o. (eingi dømi eru í føroyskum um *g-k*+fn. *é*). Til eru dømi í (nýggjari) Suðuroyarmáli um framgómaframburð í einstøkum orðum, har vit høvdu væntað afturgómaframburð, t. d. kærur, skærur, men hesi orð munnu vera tøkuroð úr donskum, innkomin í heldur nýggjari tíð. Tað eg havi kunnað fingið uppspurt, hevur hitt gamla Suðuroyarmálið altið afturgómaframburð av *g* og *k* framman fyri fn. *æ*. Hinumegin er í Suðuroyarmáli til okkurt dømi um afturgómaframburð framman fyri *e*: gekk. Greiðast man her vera at rokna henda framburð sum ávirkan frá øðrum formun av hesum orði við — regluligum — afturgómaframburði av *g*: ganga, gongur. Slíkt er ikki ókent í føroyskum annars: skína — skinu t. d.

6.

a) Tað tvíljóðið, vit í dag skriva *ei*, er frumnorrønt *ai*. Í fornorrønum er fyrri liður í hesum tvíljóði broyttur til samsvarandi fortunguljóð, í íslenskum vanliga skrivað *e*, í norskum *æ*. Í føroyskum hava vit í dag [a], norðanfyri [ɔ]. Í summum norskum bygdarmálum er eisini [a] fyrri liður. Spurningurin er viðgjørdur av KRISTENSEN (1933). Tað er lítið trúligt, at føroyskt og einstøk norsk bygdarmál her hava varðveitt upprunaligt ljóð, m. a. tí at tey bygdarmálini í Noreg, ið hava *ai*, hava framgómaframburð av *g-k* frammanfyri. Tað er ilt at siga, hví hetta ljóð »melur aftur á« hitt forna. Millum annað kundi ein hugsað sær, at *æi*, tá *æ* (i-umljóð av *a*) fór upp í *e*-bólkin, onkursvegna ikki fekk fylgt við her, kanska hevur gloppið millum *e* og *i* í føroyskum kenst ov stutt, so vandi hevur verið fyri samanrenning í eitt ljóð, hinumegin er stutt *æ* ikki til longur annars í málinum, og fyrri liður í tvíljóðinum *æi* broytist so burtur frá *æ* (differentiation).

Í tvíljóðinum *au* verður fyrri liður broyttur til *e*. Einkil skal í hesum viðfangi verða sagt um, hvør grundin kann hava verið, ei heldur um, hvønn vegin gongdin kann hava verið,

beinleiðis til *e* ella um annað ljóð fyrst. Og skoytt verður uppi, at einki skal verða sagt um seinna lið í tvíljóðinum.

Í hesum báðum førum fylgja frammanfyristandandi *g* og *k* við í vøkstrinum og fáa annaðhvørt afturgómaframburð, framman fyri fornum *æi*, t. d. geil, keipur, skeið, skein, ella meira uppgómakendan framburð, t. e. framman fyri fyrrverandi *au*.

b) Ljóðvøksturin $\varphi > \emptyset$ er regluligur í føroyskum og íslenskum (íslendingar skriva *ö*), ikki í hinum norðurlendsku grannamálunum. Tó hevur føroyskt oftast *o* framman fyri nasaljóði (gomul, sonn, somul o. o.). Í íslenskum hendir tað, at so hvørt sum φ verður *ö*, verður hitt upprunaliga *æ* skúgvað burtur, tað rennur saman við *æ*, seinni í tíðini verður eisini minni og minni av $\emptyset$, ið — eins og *æ* — missir rundingina, tað fer í flestu førum upp í *e*-bólkin (sbr. 2.), uppaftur seinni kann so í summum førum upprunaligt φ fylgja við, t. d. fjögur $> \text{fjegur}$, PÓRÓLFSSON (1925). Í íslenskum, eins og í norskum, er tað, sum nevnt, soleiðis, at *g* og *k* halda uppi sínum forna framburðarmynstri, líka mikið hvør gongdin annars verður hjá sjálvljóðinum, ið aftaná stendur, og vit síggja, at íslendingar enn í dag gera mun á kör »leguvald, sóttarsong«, ið hevur upprunaligt φ , og kjör »kostur, val«, ið hevur upprunaligt $\emptyset$, og har teir í dag skriva *j* aftur at *k* fyri at sýna munin.

Í føroyskum broytist φ til samsvarandi fortunguljóð, sum ætlandi tekur seg upp frá [œ] til [ø], t. e. ljóðið sum samsvarar við hitt forna *æ*, einasta munurin hevur verið tann, at *æ* hevur verið langt, [ø] stutt. *g* og *k* frammanfyri halda sínum forna afturgómaframburði og ota henda framburð inn á forn sambond *gæ*- og *kæ*-. Dømi: gøta-gøla, køstur-kønur, skøta-skøða o. o.

Í verður tvíljóðað, fyrri partur av hesum tvíljóði er meira at siga fortunguljóð, sum samsvarar ógvuliga væl um ikki fullkomiliga við *i-y* (um *i-y* um hetta mundið er vorðið tvíljóðað ella ikki, ber ikki til at siga nakað um í hesum sambandi). *k* og *g* frammanfyri halda sínum forna afturgómaframburði og ota

henda framburð inn á sambond *k* ella *g*+*i-y*. Dømi: kúra-kína, skúm-skíði. Dømi um *g*+*ú* eru, sum nevnt, hvørki funnin í føroyskum ella í fornmalinum, men føroyskt hevur regluliga, t. e. samsvarandi við *k*+*i-y*, afturgómaframburð av *g* framman fyri *i-y*. Dømi: gígga, gýta o. o.

a í herðingarsterkari staving verður ið hvussu er í nógvum førum tvíljóðað. *g* og *k* frammanfyri halda sínum afturgómaframburði og ota henda framburð inn á sambond *g-k*+*æ*. Dømi: garður-gæsutur, skapa-skærur, kava-kæti o. o. Hvørt *æ* norðan fyri Suðuroyarfjørð hevur verið tvíljóðað ella um at verða tvíljóðað, skal einki verða ætlað um her.

c) Seinni, kanska nakað væl seinni, mugu vit rokna við, at fyrri liður av tvíljóðaðum *a* og — uttan fyri Suðuroynna — *æ* (garður, kæti o. s. fr.) fer at ljóða sum fyrri liður av tvíljóðinum før *ey* (<fn. *au*) og av fn. *e* framman fyri gomlum longum ella tvíføldum hjáljóðum (geyla, ketta, kenna o. o.) ella ávísam hjáflokkum (gestur, skelkur o. tíl.), RISCHEL (1964), men í millumbilinum eru *g* og *k* framman fyri *i-y*, *e* og før. *ey*<fn. *au* vorðin so mikið framgómakend, ella kanska bert uppgómáljóð, at flyting aftur og fram her ikki ber til longur, munurin millum tey og afturgómaframborin *g* og *k* er vorðin ov stórur, tey falla í ljóðskipanini saman við fn. *gj* og *kj* og verða ikki longur uppfatað sum sama ljóð sum hini fornu afturgómaframbornu. — Í Suðuroynni fáa vit samanruna av *e* og *æ*, men eisini hesin samanruni fer fram, aftan á at fonemiskur munur er vorðin á *g-k* framman fyri *i-y*, *e* og *ey* og afturgómaframbornum *g-k*.

Er henda uppstilling bein, kann hon koma at fáa týðning fyri komandi gransking av ljóðalongdarkollveltingini (»kvantitetsomvæltning») í føroyskum.

7.

Lesarin hevur ansað eftir míni hugsan um *i-y*-tvíljóðið í føroyskum, um hvussu tað hevur tikið seg upp (4.), og hvussu tað ber til, at tað krevur afturgómaframburð av *g-k* frammanfyri (6. b) — møguliga ein nakað djørv hugsan, m. a. av tí

at tað kann verða kjakað, um fyrri liður í *ú*-tvíljóðinum er reint fortunguljóð, kanska er hann líka so mikið millumtunguljóð. Men formarnir norðarlaga á Eysturoynni eru her roknaðir fyrri at vera gamlir og hinir vanligu í føroyskum fyrri seinni vøkstur. Nakað endaligt kann neyvan verða sagt um hetta, men rokna vit hinar vanligu føroysku formarnar fyrri gamlar og teir norðanfyrri fyrri nývøkstur, má frágreiðingin í 6. b) verða broytt soleiðis, at pettið um ávirkanina frá *g-k* framman fyrri *ú* á *g-k* framman fyrri *i-y* verður tikið burturúr, flutt upp í 6. a) og broytt tann vegin, at *i-y* verður tvíljóðað, fyrri liður er baktunguljóð, *g* og *k* framanfyrri laga seg eftir gongdini og verða at afturgómaljóðum.

Hetta letur í ljós spurningin um, hvussu bólkarnir a), b) og c) skulu verða tíðarfestir hvør til annan. At c) er yngstur, man lítil ivi vera um, truplari er at siga nakað um, hvussu viðurskiftini eru millum a) og b). Tað er greiðast at hugsa sær, at a) er elstur, her er hin forna reglan í málinum ráðandi, t. e. at framburðurin av *g-k* verður at laga seg eftir fylgjandi ljóði. Men óvist er, um ikki vøkturin hjá fn. *au* í tíð eigur at verða settur í samband við hinar stóru tvíljóðingarnar — kanska verður høvi til at venda aftur til spurningin seinni.

8.

Fyrri seg standa sjálvljóðabroytingarnar framman fyrri *ng* og *nk*.

Tað ella tey ljóð í hesi støðu, sum vit í dag vanliga skriva o og *ei*, tá ið *i* ella *j* kemur aftan á *ng* og *nk*, t. e. tá ið *g* og *k* í hesi støðu hava framgómaframburð¹⁾, er mest gamalt *e*, í einstøkum førum onnur ljóð. Her skal bert verða sagt, at broytingin *burtur frá* hinum upprunaliga ljóðinum *e* má ætlast at vera eldri enn broytingin av *g* og *k* til framgómaljóð. Dømi:

¹⁾ Gjøgnumført í ymisligan mun í miðføroyskum, men dømi eru eisini um *ei*-framburð, har einki *i* ella *j* kemur aftaná, t. d. Eingland og einglendingar í Sandoyinni.

geingi, gongd, skeinkja, kongur í merkingini »jarnboltur at leggja línu á ella taka línu úti«.

Broytingin av *a* til samsvarandi fortunguljóð framman fyri *ng* og *nk*, ið ikki er til sunnanfyri, kann valla verða tíðarmett eftir vøkstrinum í *g-k*-ljóðinum. (Hon er ivaleyst yngri enn broytingin av *e* í somu støðu: *kengr* > *kongur*, *gengr* > *gongur*, annars høvdu vit helst fingið samanblanding av formum við *fn. a* við formar við *fn. e*). —

Tann framburður, vit í dag hava av *úgv* og, norðan fyri Suðuroyarfjørð, *ógv* má ætlast at vera so nýggjur, at hann ikki kann koma upp í part her.

Broytingin av hinum forna tvíljóðinum *ey* til føroyskt *oy* kann eftir frágreiðingini í 6. b) ikki verða tíðarmett eftir vøkstrinum í *g-* og *k*-ljóðunum — í 6. b) varð roynt at vísa á, at vøxsturin burtur frá *ø* skapaði nýggja stevnu fyri *k-g* framman fyri *æ* og [œ]. Ei heldur kann broytingin geva nakra tíðarmeting av gongdini hjá *g-k*-ljóðunum.

9.

Henda roynd at siga søguna hjá framgómaburðinum av *g* og *k*, og hvat hesin framburður kann siga okkum um sjálv-ljóðavøxsturin í føroyskum, hongur mestsum í leysum lofti. Vit hava at kalla einki um at halda, vit mugu royna at hugsa okkum fram. Sum nevnt í 1. verður her dentur lagdur á hina vanligu uppfatanina millum manna, at ljóðligt — hóast ikki fonemiskt — mark hevur verið millum *g* og *k* framman fyri baktunguljóði øðrumegin og framman fyri fortunguljóði hinumegin. Sleppa vit hesi uppfatan upp á fjall og í staðin hugsa okkum, at einki slíkt mark hevur verið júst har, men at vit hava haft líðandi smábroytingar frá reinum afturgómaframburði framman fyri opnum baktunguljóði fram at uppgómakendum framburði framman fyri trongum fortunguljóði, verður ikki neyðugt longur í sama mun at gera serskiltan mun á broytingunum 6. a), har sjálvljóðið broytist, frammanfyristandandi *g-k* laga seg eftir broytingini, og 6. b), har sjálv-ljóðið broytist, frammanfyristandandi *g-k* laga seg ikki eftir

broytingini, men ota sín framburð inn á samsvarandi ljóðasambond. Eitt tykist tó at vera heilt víst: Hin stóra tvíljóðingin í føroyskum av gomlum sjálvljóðum og *a* er eldri enn samljóðið millum *æ* — tvíljóðað ella ikki — og fyrra lið av tvíljóðaðum *a* øðrumegin og *e* framman fyri gomlum longum ella tvíføldum hjáljóði og ávísum hjáljóðaflokkum hinumegin, og tað var upprunaliga einasta ætlanin við hesi grein at draga tað fram.

SUMMARY

This paper first refers to the occurrence of palatalized *g* and *k* in Old Norse, which sounds correspond to purely palatal sounds in Faroese. By showing presence and absence of velar sound in Old Norse and comparing with Faroese, it is evident that palatal pronunciation of *g-k* in Faroese does not always correspond to the palatalized pronunciation in Old Norse, which, ergo, applies to the velar pronunciation as well.

The subject is divided into three main groups: —

6. a) Old Norse *ei* becomes Faroese [ai] og [øi], preceding *g-k* adapt themselves to the development and become velar sounds. Old Norse *au* becomes Faroese *e-*, also in this case preceding *g-k* adapt themselves and become palatalized sounds.
6. b) *q > ø, ú > [Yu]* og *a > [εa]*, preceding *g-k* do not adapt themselves to the development, but remain velar sounds and enforce this pronunciation on the compounds *g-k* + front sounds: *ø*, [Yi] and *æ*, as a result of the merging of the former and the latter. As regards [Yi], i. e. Old Norse *í* og *ý*, which is usually pronounced [øi] to-day, another possibility is mentioned.
6. c) Later on the first component of diphthongized *a* and — north of Suðuroyarfjørður — *æ* become merged with *e* preceding old long or double consonants and certain consonant groups. In *Suðuroy* *æ* (Old Norse *é* and *æ*) and *e* become merged in the phonemic system, but *g* and *k* before *e* are not pronounced velarly in these cases. It is the author's opinion that the change of the pronunciation of palatalized *g-k* into palatal pronunciation with a merging of Old Norse *gj* and *kj* has occurred in the period between a) — b) and c).

A few special cases adduced, 8, it is worth mentioning that the change of *e* before *ng* and *nk* into or towards *ei* and *o* is considered to be older than the development 6. c).

The paper is based upon the traditional view that in the ancient language there was a phonetic, although not a phonemic, limit between *g* and *k* before front sound on one side and back sound on the other

side. It is pointed out that it is also conceivable that such a limit has not existed just there, but that there has rather been a gradual change of *g-k* from purely velar pronunciation before open back sounds towards palatalized pronunciation before narrow front sounds without any true limit. If this is the case, it is no longer necessary to distinguish to the same extent between the groups 6. a) and 6. b).

BÓKMENTASKRÁ

1. V. U. *Hammershaimb*: Færøsk Antologi. København 1891, bls. LIX.
2. *Louis Hjelmslev*: Almindelig Fonetik. Nordisk Lærebog for Talepædagogik. København 1954, bls. 305—307.
3. *Marius Hægstad*: Hildinakvadet. Skrifter udgivne af Videnskabselskabet i Christiania 1900. II. Historisk filosofisk Klasse. No. 2. Christiania 1901, bls. 62—65.
4. *Marius Hægstad*: Vestnorske Maalføre fyre 1350. II. Sudvestlandsk. 2. Færøymaal. Videnskapsselskapets Skrifter II. Historisk-Filosofisk Klasse. 1916. Nr. 4. Kristiania 1917, bls. 79—80 og 120—121.
5. *M. A. Jacobsen* og *Chr. Matras*: Føroysk-Donsk Orðabók. 2. útgáva. Tórshavn 1961, bls. XVIII—XIX, 115, 215-216 og 375.
6. *Jakob Jakobsen*: Det Norrøne Sprog på Shetland. København 1897, bls. III, 117, 120, 124, 135 og 137.
7. *Jakob Jakobsen*: Etymologisk Ordbog over det Norrøne Sprog på Shetland. København 1921, bls. 216, 266—268, 399, 454—457 og 775—777.
8. *Marius Kristensen*: Folkemaal og Sproghistorie. København 1933, bls. 86—90.
9. *W. B. Lockwood*: The Faroese Bird Names. Færoensia Vol. V. København 1961, bls. 52—53.
10. *Hugh Marwick*: The Orkney Norn. Oxford University Press 1929, bls. XLV—XLVI.
11. *Jørgen Rischel*: Toward the phonetic description of Faroese vowels. Fróðskaparrit. 13. bók. Tórshavn 1964, bls. 112.
12. *Björn K. Þórólfsson*: Um íslenzkar orðmyndir á 14. og 15. öld. Reykjavík 1925, bls. XVII—XX.